Сима ИСМАЈЫЛОВА
мүәллим

ӘДӘБИЈЈАТШҮНАС АЛИМ ВӘ МҮТӘХӘССИСЛӘРӘ СОРАГ-БИБЛИОГРАФИЈА ХИДМӘТИНИН ТӘШКИЛИ

(АЗӘРБАЈЧАН ЕА МӘРКӘЗИ ЕЛМИ КИТАБХАНАСЫНЫН ИШ ТӘЧРҮБӘСИ ӘСАСЫНДА)

Чәмијјәтин мә`нәви сағламлығы, адамларын јашадығы мүһит хејли дәрәчәдә әдәбијјат вә инчәсәнәтин вәзијјәти илә мүәјјән олунур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, истәнилән елм вә мүвафиг тәчрүби фәалијјәт саһәсиндә олдуғу кими, әдәбијјатшүнаслыг вә бәдии әдәбијјат арасында да гаршылыглы бәһрәләнмә гануну фәалијјәт көстәрир. Беләки, әдәбијјатшүнаслыг әдәбијјата истинад едәрәк инкишаф едир вә ејни заманда онун мүвафиг истигамәтдә ирәлиләмәси үчүн елми чәһәтдән әсасландырылмыш нәзәри мүддәалар һазырлајыр. Башга бир тәрәфдән исә, әдәбијјатын мүстәгил инкишафы әдәбијјатшүнаслығын бу вә ја дикәр саһәсинин формалашмасы вә интенсив инкишафы үчүн тәчрүби материал һазырлајыр. Мәһз буна көрә дә, әдәбијјатшүнас алимләрин сәмәрәли библиографик информасија тә`минаты әдәбијјатшүнаслығын вә бәдии әдәбијјатын, сон нәтичәдә исә чәмијјәтин мә`нәви јеткинлик сәвијјәсинин инкишафы үчүн мүһүм рол ојнајан амилләрдән бири кими чыхыш едир.

Гәдим вә зәнкин әдәби ән`әнәләрә малик олан республикамызда әдәбијјатшүнаслыг там бир елм саһәси кими формалашмыш вә инкишаф етмишдир. Азәрбајчан әдәбијјатшүнаслығы Ф.Көчәрли, Ф.Гасымзадә, М.А.Дадашзадә, Ј.Гарајев, Б.Нәбијев вә башгалары кими тәкраредилмәз јарадычылыг јолуна малик олан әдәбијјатшүнас алимләр јетирмишдир.

Бүтүн бунлар исә Азәрбајчанда зәнкин әдәби библиографик мә`лумат (информасија) мәнбәләринин јаранмасына, мүасир әдәби -бәдии сәнәд ахынынын формалашыб инкишаф етмәсинә мүһүм тә`сир көстәрмишдир.

Азәрбајчанда әдәбијјатшүнас алимләрин библиографик информасија тәләбатынын сәмәрәли шәкилдә өдәнилмәсиндә Азәрбајчан ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасынын өзүнәмәхсус ролу вардыр. Республика әдәбијјатшүнасларынын апарычы гүввәси мәһз бу елми мүәссисәдә топланмышдар. Бу гүввәнин библиографик информасија илә тә`мин едилмәси сәвијјәси Мәркәзи Елми Китабханада вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун нәздиндә јерләшән китабханада библиографија ишинин тәшкилиндән чох асылыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Мәркәзи Елми Китабханада елми ишчиләрә вә мүтәхәссисләрә библиографија хидмәтинин тәшкили мәсәләләри бир нечә мәгаләдә (1) ишыгландырылмышдыр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәти китабханада бу ишин сон дөврләр үчүн тәшкили сәвијјәсинин мүәјјәнләшдирилмәси ајрыча тәдгигат објекти кими өјрәнилмәмиш, бу ишин даһа да јахшылашдырылмасы үчүн конкрет төвсијәләр верилмәмишдир.

Мәркәзи Елми Китабханада әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили мәсәләләрини изаһ етмәздән әввәл китабханада бу ишин тәшкили сәвијјәси һаггында гыса мә`лумат вермәк мәгсәдәујғун оларды.

Республикамызын ән бөјүк хүсуси елми китабханасы олан Елмләр Академијасы Мәркәзи Елми Китабханасынын библиографик фәалијјәтинин ән мүһүм вә башлыча истигамәтләриндән бири дә әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкилидир. Китабханада бу охучу групуна сораг-библиографија хидмәти әсасән ики мәркәздә:

ЕА- нын Мәркәзи Елми Китабханасынын мүвафиг шө`бәләриндә вә Низами адына Институтун Китабханасында һәјата кечирилир.

Һәр ики мәркәздә әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили ишинә китабхананын мә`лумат-библиографија шө`бәси методик рәһбәрлик едир.

1986-чы илдән е`тибарән Мәркәзи Елми Китабханада тәләбатчылара сораг-библиографија хидмәтинин тәшкилиндә хүсуси методикаја риајәт олунмаға башланмышдыр. Бу методика истәр јазылы, истәрсә дә шифаһи арајышлар үчүн шамил едилмишдир. Белә ки, 1986-чы илдә Мәркәзи Елми Китабхананын мә`лумат-библиографија шө`бәси "Јазылы библиографик арајышларын тәртиб едилмәси" адлы методик төвсијәләр ишләјиб һазырланмышдыр. Методик төвсијәләрдә јазылы арајышларын өдәнилмәсинин бүтүн мәрһәләләри - сорғунун гәбул едилмәсиндән, арајышын тәртиби вә мүһафизәсинә гәдәр олан мәрһәләләр әтрафлы шәкилдә изаһ олунур. 1986-чы илдән е`тибарән мә`лумат-библиографија шө`бәси тәрәфиндән јеринә јетирилән јазылы арајышлар методики көстәришләрдә шәрһ едилән гајдалар үзрә тәртиб едилир. Бу арајышлары тәртиб едәркән библиографлар чалышырлар ки, арајышлар сорғуја там чаваб версин, мәзмун бахымындан актуал олсун вә мүхтәлиф нөв сәнәд мәнбәләрини әһатә етсин. Һазырда јазылы арајышларын өдәнилмәси мүддәти имкан дахилиндә азалдылмаға башламышдыр. 1997-чи илдә мә`лумат-библиографија шө`бәси 1272 адда әдәбијјаты әһатә едән 14 јазылы арајыш өдәмишдирсә (2), 1998-чи илдә 1500 адда әдәбијјаты әһатә едән 17 јазылы арајыш өдәнилмишдир (3).

Сораг-библиографија хидмәтиндә башлыча јери тәләбатчынын сорғусу үзрә чавабын (арајышын) мә`лумат ахтарышы тутур. Беләликлә, сораг-библиографија хидмәти өз тәбиәтинә көрә ики хидмәт нөвүнүн - сораг вә библиографија хидмәтләринин интеграсијасындан ибарәтдир. Бу һалда сораг-библиографија хидмәти сораг вә библиографија хидмәтләринин говушма зонасында мејдана кәлир. Белә ки, сораг-библиографија хидмәти сорғу үзрә библиографик ахтарыша әсасланан библиографик хидмәтдир.

Мә`лум олдуғу кими, сораг-библиографија хидмәтинин сон нәтичәси арајышлар вә методик мәсләһәтләрдир. Сорғунун характериндән асылы олараг арајышлар библиографик вә фактографик ола биләр. Библиографик арајышлар мөвзу, сәнәдин китабханада олуб-олмамасы һаггында мә`лумат верән библиографик - үнван вә сорғудакы мә`луматлары дәгигләшдирән вә ја мүәјјән едән библиографик дәгигләшдирмә арајышларына бөлүнүрләр.

Бүтүн бу дедикләримизә әсасланараг, 1993-1998-чи илләрдә республика ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасында әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографик хидмәтинин тәшкили мәсәләләрини изаһ етмәјә чалышаг.

Республика ЕА-нын Мәркәзи Китабханасында библиографик фәалијјәтин бүтүн истигамәтләри, о чүмләдән дә мүхтәлиф охучу групларына сораг-библиографија хидмәти китабхананын мүкәммәл сораг-библиографија апаратына әсасланыр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили бахымындан иш тәчрүбәсини өјрәндијимиз китабхананын СБА мүасир тәләбләрә там шәкилдә чаваб верир. Тәгдиредичи һалдыр ки, тәдгиг едилән дөврдә Мәркәзи Елми Китабхананын вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасынын каталог вә картотекалар системи әһәмијјәтли дәрәчәдә зәнкинләшмишдир. Белә ки, 1993-98-чи илләрдә китабхананын каталог-картотека системинә тәкчә әдәбијјатшүнаслыға даир 3 јени мөвзу картотекасы дахил едилмишдир(4). Бунлардан "Әдәби ирсимиз", "Әдәби тәнгид", "Азәрбајчан јазычыларынын гурултајлары", "Азәрбајчан әдәбијјаты вә әдәбијјатшүнаслығында мүхтәлиф мәсәләләр" адлы мөвзу картотекалары (5) әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили просесиндә әвәзедилмәз мәнбәләр кими чыхыш етмишләр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтиндә каталог вә картотека системи илә јанашы китабхананын зәнкин сораг-мә`лумат нәшрләри вә өдәнилмиш арајышлар фондларындан да кениш вә һәртәрәфли шәкилдә истифадә едилир.

Гејд етдијимиз кими, сораг-библиографија хидмәтинин сон нәтичәси мүхтәлиф характерли арајышларын

верилмәсидир. Әкәр шифаһи арајышлар китабхананын демәк олар ки, бүтүн шө`бәләриндә верилирсә, јазылы арајышларын верилмәси әсас е`тибарилә мә`лумат-библиографија шө`бәсиндә һәјата кечирилир.

Мәркәзи Елми Китабханада өдәнилән истәр шифаһи, истәрсә дә јазылы арајышларын мигдары, илк нөвбәдә бураја дахил олан сорғуларын мигдарындан асылыдыр. Буна бахмајараг китабханада өдәнилән арајышларын, о чүмләдән дә әдәбијјатшүнаслыг мәсәләләри үзрә арајышларын мигдарында артым мүшаһидә олунур. Мәсәлән, әкәр 1992-чи илдә 144 адда шифаһи сорғу өдәнилмишдисә (6), 1997-чи илдә бу рәгәм 250-јә бәрабәр олмушдур (7). Әдәбијјатшүнаслыға даир шифаһи арајышларын мигдары да мүвафиг олараг артмыш, 1.725-ә чатмышдыр (8). Билаваситә әдәбијјатшүнас алимләрә хидмәт көстәрән Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында да өдәнилән шифаһи арајышларын мигдары илдән-илә артмышдыр. Белә ки, китабханада әдәбијјатшүнаслығын ән мүхтәлиф саһәләри үзрә 1993-чү илдә 93, 1994-чү илдә 107, 1995-чи илдә 960, 1996-чы илдә 965, 1997-чи илдә 967, 1998-чи илдә 965 адда шифаһи арајыш өдәнилмишдир (9). Тәәссүф ки, нә Мәркәзи Елми Китабханада, нә дә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында өдәнилмиш шифаһи арајышларын характери, даһа дәгиг десәк, онларын һансынын библиографик-үнван, һансынын дәгигләшдирмә арајышлары олмасы мүвафиг һесабатларда өз әксини тапмамышдыр.

Мәркәзи Елми Китабхананын мөвзу арајышларынын јеринә јетирилмәси саһәсиндәки фәалијјәти хүсусилә диггәти чәлб едир. Әслиндә һәр бир китабханада сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили сәвијјәси, биринчи нөвбәдә, мәһз јазылы арајышларын өдәнилмәси, бу арајышларын тәртиби характери илә мүәјјән олунур. Әдәбијјатшүнаслыг мәсәләләри үзрә јазылы арајышларын өдәнилмәси методикасы даһа мүрәккәбдир вә бу просес библиографдан хүсуси елми дүнјакөрүшү, билик, бачарыг вә вәрдишләр тәләб едир. Бүтүн дикәр мөвзуларда олдуғу кими, әдәбијјатшүнаслыг мөвзулары үзрә дә арајышларын өдәнилмәсинин биринчи мәрһәләси - сорғунун гәбулу хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Сорғу охучунун

мәһз һансы информасијаја тәләбаты олдуғуну дәгиг шәкилдә әкс етдирмәлидир. Сорғунун нә дәрәчәдә дүзкүн ифадә олунмасы ахтарыш мәнбәјинин сечилмәсини мүәјјән едир.

Фикримизи әсасландырмаг үчүн Низами адына Әдәбијјат Институту китабханасынын иш тәчрүбәсинә мүрачиәт едәк. Институтун әмәкдашы Рүстәмзадә Ајкүн "Тарихи шәхсијјәтләр" мөвзусунда сорғу вермиш, она тәгдим едилән арајышда 24 адда әдәбијјат әкс олунмушдур.

Гејд етдијимиз кими, Мәркәзи Елми Китабхананын бүтүн шө`бәләри, о чүмләдән сон илләрдә фәалијјәтә башламыш "Надир китаблар" шө`бәси, "Мәдәни-күтләви шө`бә" бу вә ја дикәр дәрәчәдә сораг-библиографија хидмәти илә мәшғул олурлар. Лакин бу саһәдә апарычы рол вә истигамәт мә`лумат-библиографија шө`бәсинә мәхсусдур. Үмумијјәтлә, бу шө`бә китабхана үзрә сораг-библиографија хидмәтинин һәјата кечирилмәси үчүн лазым олан бүтүн просесләрин јеринә јетирилмәсинә нәзарәт едир. Шө`бәнин әмәкдашлары чари әдәбијјатын тәсвирини һәјата кечирир, библиографик сијаһы вә арајышлар үчүн журнал, гәзет вә салнамәләри нәзәрдән кечирир, мөвзу вә јубилеј сәркиләри тәшкил едир, библиографик картотекаларын редактәсини һәјата кечирир вә библиографија биликләрини тәблиғ едирләр. Шө`бә јалныз республика үчүн дејил, өлкәнин дикәр шәһәрләри, тәшкилат вә мүәссисәләри үчүн дә јазылы арајышлар тәртиб едир. Белә арајышларын тәртиб едилмәси үчүн китаб, журнал, гәзет салнамәләриндән, "Азәрбајчанда елм вә мәдәнијјәт" вә дикәр библиографик картотекалардан, һабелә өдәнилмиш арајышлар картотекасындан да кениш шәкилдә истифадә олунур.

Мә`лум олдуғу кими, китабханада апарылан библиографик иш бир чох һалларда китабхананын дикәр тәдбирләри вә хидмәт формалары илә үзви шәкилдә әлагәдар олур. Мәсәлән, китабхана тәчрүбәсиндә кениш тәтбиг едилән "Јени әдәбијјат сәркиләри", "Информасија күнү", "Мүтәхәссис күнү" кими комплекс тәдбирләр хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Һәмин тәдбирләрин һазырланмасы, кечирилмәси заманы һәм библиографик информасија хидмәтинин методларындан, һәм дә сораг-библиографија хидмәтинин методикасындан истифадә едилир. Белә тәдбирләрин тәшкилиндә иштирак едән

библиографлар тәдбир әснасында алим вә мүтәхәссисләрин сорғуларына мүвафиг олараг шифаһи арајышлар да верирләр.

Азәрбајҹан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында кечирилән белә тәдбирләрдән мүхтәлиф әламәтдар һадисәләрлә бағлы јубилеј тәдбирләрини, вахташыры кечирилән тематик вә јени әдәбијјат сәркиләрини гејд етмәк олар. Мәсәлән, тәкҹә 1998-ҹи илдә 24 китаб, гәзет вә журнал сәркиләри кечирилмишдир. Бу сәркиләрдә 93 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир (10).

Низами адына Әдәбијјат Институту әмәкдашларынын јахындан көмәји вә иштиракы илә китабханада 17 тематик сәркидә 400 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир (11). Белә сәркиләрдән "Әләвијјә Бабајева-75", "Габил-70", "А.Заманов-85", "М.Фүзули-500", "Ә.Сарачлы-60", "Ә.Ҹәфәрзадә-75", "С.Вурғун-90" (12), "Китаби-Дәдә Горгуд-1300" (13) вә башгаларыны көстәрмәк олар.

Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында охуҹу контингентинин тәркиби мүхтәлиф олмушдур. Буну ашағыдакы ҹәдвәлдә әјани шәкилдә көрә биләрик:

Охуҹу тәркиби 1998-ҹи ил	
Үмуми	350
Елми мүәссисә вә институтлардан:	27
а) елми ишчи вә али мәктәб мүәллимләри	190
б) о ҹүмләдән, елми ады оланлар	100
в) елми ады олмајанлар	90
г) мүтәхәссисләр	67
д) аспирант вә макистрләр	21
е) дикәр охуҹу груплары	72

Ҹәдвәлдән (14) көрүндүјү кими, китабхананын хидмәт етдији охуҹу групунун тәркиби мүхтәлиф олмушдур. Белә ки, китабхана анҹаг Низами адына Әдәбијјат Институтунун әмәкдашларына дејил, Нәсими адына Дилчилик Институтунун,
Бакы Дөвләт Университетинин, Азәрбајҹан Педагожи Университетинин әмәкдашларына да сораг-библиографија хидмәти көстәрмишдир.

Иш тәҹрүбәсини тәдгиг етдијимиз Мәркәзи Елми Китабхана вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында әдәбијјатшүнас алимләрин библиографик информасија тә`минаты саһәсиндә мүәјјән наилијјәтләр әлдә едилмишдир. Лакин бу саһәдә һәлә дә чатышмазлыглар, нөгсанлар мөвҹуддур. Китабхана әмәкдашлары мөвҹуд чатышмазлыглары вә нөгсанлары, китабханаларын чох зәнкин иш тәҹрүбәсиндән вә дахили имканларындан истифадә етмәклә арадан галдыра биләрләр.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Мәһәррәмов Ә. Азәрбајҹан ССР ЕА Әсаслы китабханасынын библиографик фәалијјәти һагтында// Елми әсәрләр: китабханашүнаслыг вә библиографија серијасы (Азәрбајҹан Дөвләт Университети.-1972.- № 2. -С. 58-69; Алыһүсејнова С.П. Азәрбајҹан ССР ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасынын әдәбијјатшүнас алимләрә библиографик хидмәт саһәсиндә фәалијјәти//Сосиализмин тәкмилләшдирилмәси илләриндә Азәрбајҹанда елми ишчиләрә китабхана-библиографија хидмәти: (Елми әсәрләрин мөвзу мәҹмуәси).- Б.: АДУ, 1985. - С.85-91.
2.Азәрбајҹан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1997-ҹи илә даир һесабаты.- С.12.
3. Јенә орада. -1998. -С.8.
4. Јенә орада. -С.13.

5. Јенә орада.- С.18.
6. Јенә орада. -1992.- С.11.
7. Јенә орада. 1997.- С.17.
8. Јенә орада.- С.21.
9. Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасынын 1993-чү 1998-чи илләрә даир һесабатлары.
10. Мәркәзи Елми Китабхананын 1997-чи илә даир һесабаты. С.13.
11. Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасынын 1997-чи илә даир һесабаты. С.9.
12. Јенә орада. С.10.
13. Јенә орада. 1998. -С.7.
14. Јенә орада.- С.9.